

Danuta Sieradzka, *Drukarstwo województwa śląskiego w latach 1920–1939*, Katowice: Wydawnictwo Gnome 2016, 227 s., il. ISBN 978-83-63268-40-4

DOI: 10.19195/0080-3626.60.22

Dzieje drukarstwa w okresie międzywojennym w ówczesnym województwie śląskim są mało znane, a jednocześnie bardzo interesujące ze względu na konkurencję placówek polskich, niemieckich i żydowskich, sytuację wydawniczą polskich książek, czasopism i druków okolicznościowych oraz przyjęcie nowych funkcji przez drukarnie, odzwierciedlających zmienione potrzeby i sytuację społeczeństwa na tych terenach w niepodległej Polsce. Profesor Danuta Sieradzka zagadnieniom tym poświęciła kilkanaście lat twórczych badań, analizowania źródeł i sukcesywnego publikowania wyników w artykułach oraz w odkrywczym pierwszym wydaniu książki *Drukarstwo województwa śląskiego w latach 1920–1939* (Katowice: Wydawnictwo Gnome 2001, 149, 111b s.). Omawiana druga edycja, wydana w 2016 roku, czyli po piętnastu latach, ukazała się pod tym samym tytułem i w tym samym wydawnictwie, lecz w nowym, nieszablonowym ujęciu. Została wzbogacana o wiele nowych, interesujących faktów i ustaleń autorki, dotyczących drukarstwa w powiązaniu z księgarskimi i papierniami. Preferencję otrzymała tematyka dotycząca wysiłków tego środowiska zawodowego oraz twórczego w celu zespolenia odzyskanych ziem Śląska z pozostałymi częściami kraju. Powstała w ten sposób nowatorska w treści książka w zmienionym układzie i o znacznie poszerzonej, interesującej treści. Dzięki spenetrowaniu dalszych materiałów źródłowych (oprócz źródeł archiwalnych w Niemczech i w Polsce, także autopsja publikacji, ksiąg adresowych, ogłoszeń itp.) mogła znacznie lepiej zobrazować oddziaływanie instytucji książki jako placówek kultury i ukazać między innymi zaspokajanie aspiracji czytelnicych: „inteligencji humanistycznej, technicznej oraz innych grup społecznych, wywodzących się ze społeczności niemieckiej i polskiej” (s. 8). Ukazana została specyfika zadań tych instytucji, albowiem potrzeby w odniesieniu do wydawnictw polskich w dużej części zaspokajały firmy niemieckie, równolegle prowadzące agitację proniemiecką, umożliwiającą postanowieniami konwencji genewskiej, zabezpieczającymi prawa tej mniejszości. Autorka opisała zmiany, jakie zaszły w drukarstwie śląskim po włączeniu w latach 1920–1922 części Górnego Śląska i Śląska Cieszyńskiego do Polski oraz zorganizowaniu tam polskiej administracji państwowej i samorządowej, i powstaniu wielu organizacji świeckich oraz kościelnych. Zostały wówczas stworzone nowe warunki wytwarzania i obiegu książki oraz zwiększyła się rola inicjatywna drukarni w wydawaniu tytułów i konkurencja, w wyniku czego na przykład w 1929 roku województwo śląskie w produkcji druków było na poziomie województwa łódzkiego (tab. s. 86). Autorka pokazała proces jednoczesnego oddzielania się instytucji nakładowych od coraz bardziej specjalizujących się drukarni, których usługi zostały zmaksymalizowane, ze względów ekonomicznych, na rzecz przemysłu, rzemiosła i handlu (druki handlowe akcydensowe, opakowania itp.). Podjęła też ambitne zadanie pokazania w świetle materiału źródłowo-statystycznego miejsca i udziału województwa śląskiego w rozwoju drukarstwa II Rzeczypospolitej. Dużym utrudnieniem syntetycznego przedstawienia tego zagadnienia okazał się brak pełnej bibliografii regionalnej Śląska okresu międzywojennego, stąd wszelkie ustalenia Danuty Sieradzkiej mają dodatkowe

znaczenie. Ten obraz drukarstwa śląskiego został ukazany w nowym świetle, z zastrzeżeniem, że: „publikacja nie pretenduje do pełnej monografii poszczególnych oficyn drukarskich” (s. 8).

Układ rozprawy został dobrze zaprojektowany i przemyślany. We wstępie autorka kompetentnie scharakteryzowała cele, materiał badawczy, stan badań i własny wkład badawczy. Książka składa się z czterech części.

Część 1. pt. *Książka na Śląsku — przełom wieku XIX na XX* (46 s.) została pomyślana jako wprowadzenie historyczne do sytuacji książki na omawianym terenie, z uwzględnieniem wpływu monarchii austro-węgierskiej i jednoczących się Niemiec, których polityka w okresie zaborów podporządkowała i uzależniła od siebie między innymi drukarstwo i produkcję wydawniczą, w tym polskie inicjatywy narodowe. Ze względu na różnice w tym zakresie między Austro-Węgrami i Niemcami autorka omówiła te zagadnienia w dwóch osobnych podrozdziałach: *Rozwój oficyn drukarskich na Śląsku Cieszyńskim* oraz *Produkcja druków na Górnym Śląsku*. Tę część swojej pracy słusznie zamyka klamrą: *Udział drukarzy w kampanii plebiscytowej i powstaniach śląskich*, albowiem wydarzenia te doprowadziły do zmiany warunków i sensu działania drukarstwa w porównaniu z latami zaborów oraz zapoczątkowały proces adaptacji do nowych warunków mniejszości niemieckiej.

Część 2. pt. *Warunki rozwoju książki w województwie śląskim w okresie 1920–1939* (charakterystyka) (31 s.) autorka poświęciła ocenie produkcji i obiegu wielojęzycznej książki. Zajęła się tutaj wpływem stosunków społeczno-politycznych i kulturalnych, statystyką produkcji drukarskiej w regionie na tle produkcji drukarskiej II Rzeczypospolitej oraz ukształtowaniem nowego obrazu sieci zakładów drukarskich, w tym także nadzoru nad drukarniami i kolportażu druków. Interesująco przedstawiła oddziaływanie różnic własnościowych na integrację drukarstwa śląskiego z resztą ziem polskich.

Po tym ogólnym przybliżeniu kształtowania rozwoju drukarstwa w województwie śląskim w granicach II Rzeczypospolitej w kolejnych częściach książki skupiła się na zagadnieniach związanych z konkretnymi drukarniami i co ważne — w kontekście kierunków rozwoju poszczególnych miejscowości, w których te drukarnie działały. Taki podział topograficzny jest dodatkowym walorem opracowania, gdyż przyczynia się do ukazania roli lokalnego środowiska, tak ważnej i przydatnej współcześnie.

W części 3. pt. *Zakłady poligraficzne Śląska Cieszyńskiego (1920–1939)* (19 s.) zostały omówione przede wszystkim Cieszyn (określone jako „miasto drukarzy”) oraz Bielsko i inne miejscowości, między innymi Ustronie i Skoczów. Ukazano różnice w formach aktywności w stosunku do okresu zaborów, naturalnie z naciskiem na propolską działalność drukarską, w tym druk czasopism i druków propagandowo-reklamowych. Autorka interesująco pokazała zaspokajanie w Cieszynie potrzeb społeczeństwa polskiego przez drukarnie, należące wówczas głównie do właścicieli niemieckich (Haendlów, Jenknera, Nitkiewicza). Przedstawiając drukarstwo w Bielsku, wskazała na przewagę drukarni niemieckich oraz żydowskich i rolę jedynej polskiej drukarni braci Serog. Przy zwiększonym potencjale i konkurencyjności drukarstwa w Krakowie, Poznaniu, Warszawie, interesująco pokazała innowacyjne miejscowe działania dochodowe, dające oczekiwane efekty przez produkcję i pośredniczenie w sprzedaży między innymi wszelkiego rodzaju kartonaży i opakowań.

W najobszerniejszej części 4. pt. *Firmy drukarskie górnośląskiej części województwa* (52 s.) zostały wyodrębnione cztery grupy drukarni: związane z Katowicami (s. 145–175), działające w przemysłowych miastach (s. 176–185), w mniejszych gminach (s. 186–194) oraz „pozostałe ośrodki drukarskie” (s. 195–204). W sumie autorka zebrała wiadomości o 86 firmach działających w 23 miejscowościach (w tym 38 firmach niemieckich i 36 polskich), nie licząc warsztatów rzemieślniczych żydowskich. Opisała też skutki obowiązywania konwencji genewskiej (1922–1937), która ułatwiała kontakty i pomoc finansową z zagranicy dla firm mniejszości niemieckich.

W zakończeniu autorka prawidłowo podsumowała efekty badań i wysunęła wnioski. Cennym uzupełnieniem opracowania są odmiennie niż w edycji z 2001 roku źródłowe aneksy pochodzące z odkrytych dokumentów: policyjny spis drukarni znajdujących się w rejonie miasta i powiatu katowickiego w 1923 roku; zestawienie drukarni województwa śląskiego w latach 1939 i 1945 (porównanie obliczeń własnych i Jana Kuglina); instrukcja dla komisariatów dyrekcji policji w Katowicach 1929; wykaz księgarń na terenie województwa śląskiego, pochodzący z akt cenzury Głównej Komendy Policji Województwa Śląskiego, Urząd Śledczy w Katowicach z 5 listopada 1930 roku. Jednocześnie jednak można wyrazić żal, że z wydania z 2001 roku powtórzony został tylko aneks 1 (statystyczne zestawienie drukarni), bo równie ważny dla niniejszego opracowania jest aneks 2 (zakłady drukarskie według miejscowości i nazw firm).

Opublikowana książka dowodzi, że plan badań nad dziejami książki na Górnym Śląsku, podjęty wraz z utworzeniem w Katowicach Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Śląskiego w 1974 roku, jest systematycznie realizowany i doczekał się kolejnej cennej publikacji, stanowiącej ważny krok do syntezy dziejów książki na tym obszarze. Skrupulatność i ostrożność badawcza Danuty Sieradzkiej, która śmiało mogła te nowe materiały wydać pod odmiennym od pierwszego wydania tytułem, dobrze świadczy o niej jako o erudycyjnym, odpowiedzialnym i skromnym badaczu. Dzięki książce D. Sieradzkiej temat ten ze względu na jego wieloaspektowość stał się otwarty także dla badaczy innych dyscyplin.

Maria Kocójowa